

Ochrana biotopů ohrožených druhů v územním plánování

Část I – Limity využití území z důvodu ochrany přírody

Pavel Pešout, Václav Hlaváč, Karel Chobot

Druhá ochrana v České republice je tradičně založena převážně na ochraně jedinců a na ochraně omezených výskytů v chráněných územích. Dlouhodobou existenci většiny ohrožených druhů nelze pouze s využitím soustavy chráněných území zajistit a ochrana jedinců těchto druhů na ostatním území není efektivním nástrojem k zajištění dlouhodobé existence druhů v naší krajině. Mnoho let trvají snahy o legislativní změny a posun směrem k biotopové ochraně, opakovaně se tento

úkol objevuje v různých koncepcích a strategiích, naposledy v aktualizované Strategii ochrany biodiverzity (2016). Potřebná legislativní změna v druhové ochraně však bude ještě dlouhá cesta. Proto je potřebné účinně využívat i nástroje obecné ochrany přírody, nastavení pozitivně stimulujících ekonomických nástrojů (především v rámci společné zemědělské politiky) a nástroje určující využití krajiny. Základním nástrojem pro regulaci využití území je proces územního plánování.

Obr. 1 Ne všechny kriticky ohrožené zvláště chráněné druhy jsou zahrnuty mezi sledované v rámci jevu ÚAP č. 36. Např. chybí druhy, které jsou svým výskytem vázané pouze na zvláště chráněná území. Mezi takové patří např. zvonek jesenícký (*Campanula gelida*). Foto Radek Stencil

Ochrana přírody a územní plánování v České republice

Ochrana přírody a krajiny se podle zákona o ochraně přírody a krajiny (dále jen ZOPK) zajišťuje mj. spoluúčastí v procesu územního plánování. Návazně zákon o územním plánování a stavebním řádu (dál jen SZ) definuje mezi úkoly územního plánování také zjišťování a posuzování přírodních hodnot území a stanovování koncepce rozvoje území s ohledem na tyto rozpoznané hodnoty.

Mezi důležité nástroje územního plánování patří územně analytické podklady (dále jen ÚAP)¹. SZ stanoví, že ÚAP obsahují zjištění a vyhodnocení stavu a vývoje území, jeho hodnot, omezení změn v území z důvodu ochrany veřejných zájmů vyplývajících z právních předpisů nebo stanovených na základě zvláštních právních předpisů nebo vyplývajících z vlastností území, tedy tzv. limity využití území. Limity jsou vlastně hranicí (překážkou) pro využití území, a to hranicí relativně nepřekročitelnou, resp. překročitelnou postupem stanoveným příslušnou legislativou. K nejčastějším příčinám pro omezení využití území patří právě potřeba ochrany přírody a krajiny (Rohrerová 2018). SZ určuje, kdo je poskytovatelem ÚAP, v jakém rozsahu a v jaké formě je povinen pořizovateli tyto údaje o území poskytnout. ÚAP jsou podkladem pro pořizování, zpracování a posuzování územně plánovací dokumentace i pro rozhodování o území.

Z hlediska ochrany biotopů ohrožených druhů má význam skupina jevů ÚAP² obsahující limity vyplývající z územní ochrany přírody, dále limity dané potřebami obecné ochrany přírody (zejména územní systém ekologické stability a významné krajinné prvky). Samostatně uvedeným jevem jsou také přímo lokality výskytu zvláště chráněných druhů rostlin a živočichů s národním významem.

Chráněná území

Chráněná území patří mezi sledované jevy ÚAP ve všech kategoriích: CHKO a NP (jev ÚAP č. 25a²), maloplošná zvláště chráněná území (č. 27a), smluvně chráněná území (č. 35a), evropsky významné lokality (č. 34), ptáč

Obr. 2 Užovka stromová patří mezi pohyblivější živočichy, kde nezbytnou součástí jejich biotopu jsou i koridory umožňující její pohyb mezi jednotlivými místy vhodnými pro rozmnožování. Foto Archiv AOPK ČR

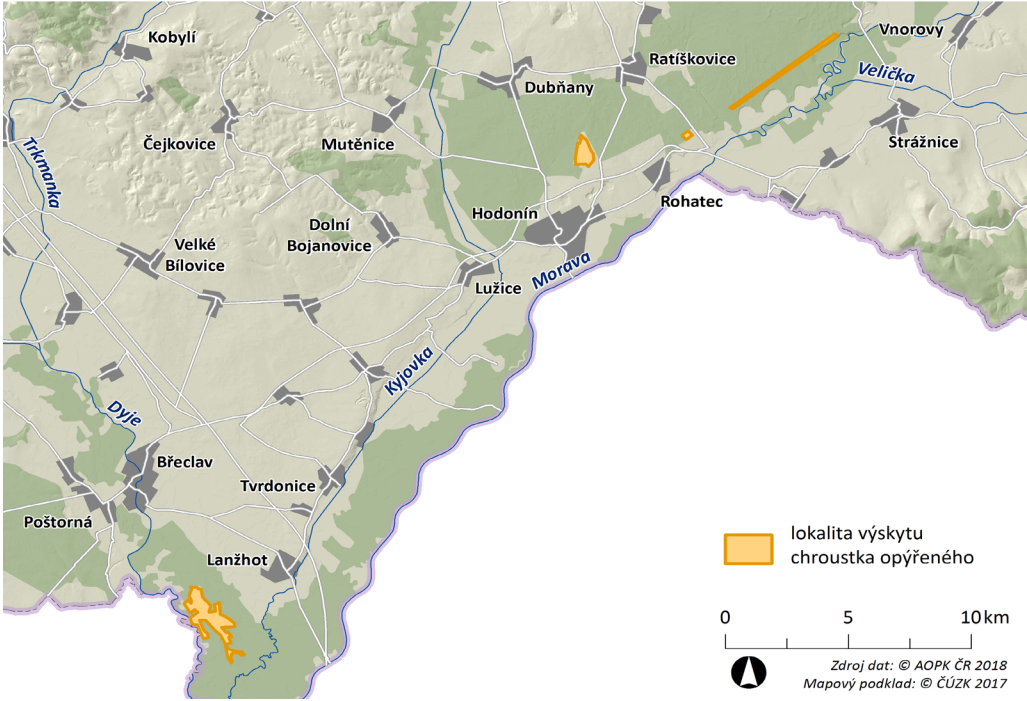
lasti (č. 35). Jejich poskytovatelem je AOPK ČR pro celé území České republiky. Ochrana biotopů v chráněných územích je v územním plánování většinou dostatečně zajištěná, protože se jedná o tzv. limity typu „B“ či „C“ vyjadřující příkazy či zákazy nebo předběžné správní podmínky pro návrh využití v územně plánovací dokumentaci (Rohrerová 2018). Samozřejmě vždy záleží na příslušném orgánu ochrany přírody (dále jen OOP), jak fundovně se zhostí posouzení jednotlivých situací a potřebu druhové ochrany ve vymezeném území zohlední. Podobně je tomu i v případě, kdy jsou ohrožené druhy svým výskytem vázány na památný strom (č. 32). Proto, aby OOP měly pro své rozhodování co nejkvalitnější podklady, provozuje AOPK ČR Nálezovou databázi ochrany přírody (dále jen NDOP), která obsahuje záznamy o výskytu živočichů a rostlin, přístupných tak orgánům ochrany přírody pro operativní využívání.

Limity vyplývající z obecné ochrany přírody

Pro ochranu biotopů ohrožených druhů je podstatný především územní systém ekologické stability (jev ÚAP č. 21)², významné krajinné prvky (č. 23a) a přechodně chráněné plochy (č. 24), s menším význa

mem i některé ostatní, např. přírodní parky (č. 30). I tyto limity ve využití území jsou řazeny mezi typy „B“ či „C“ (Rohrerová 2018).

Podle ZOPK vymezení systému ekologické stability, zajišťujícího mj. uchování a reprodukci přírodního bohatství, stanoví a jeho hodnocení provádějí orgány územního plánování a OOP. Prováděcí vyhláška ZOPK zároveň dává povinnost OOP průběžně vyhodnocovat úroveň biodiverzity systému ekologické stability a navrhovat případné úpravy vymezení při zjištěných nedostacích jeho funkčnosti. **Územní systém ekologické stability** (dále jen ÚSES) by měl být při ochraně druhů mnohem cíleněji využíván, než je tomu v současnosti. Jestliže má zajišťovat uchování a reprodukci přírodního bohatství, vzájemné propojení přírodních i pozměněných ekosystémů, pak by měl sloužit nejen jako jedinečný nástroj k podpoře zdravé přírody a krajiny, ale také pro řešení problému fragmentace populací a společenstev. Koncepce ÚSES byla před téměř půlstoletím postavena na tehdy uplatňovaném principu zvyšování ekologické stability zaváděním ekologicky stabilních prvků do člověkem ovlivněné a výrazně pozměněné krajiny. V současné

Obr. 3 Vymezení lokalit chroustka opýřeného jako součást jevu 36. Vypracoval Jan Vrba

době, kdy státní ochrana přírody pracuje s podrobnými nálezovými databázemi a řeší naléhavé priority, jako je dramatický úbytek řady druhů a celých společenstev v důsledku fragmentace prostředí, je na místě modernizovat koncept ÚSES s využitím současných ekologických poznatků tak, aby reagoval na zmiňované aktuální výzvy (Hlaváč, Pešout 2017).

Dalším nástrojem podstatným pro ochranu ohrožených druhů jsou **významné krajinné prvky** (dále jen VKP). Připomeňme, že podle ZOPK jsou jimi všechny lesy, toky a jejich nivy, jezera, rybníky a rašeliniště. VKP jsou chráněny před poškozováním a ničením, souhlasu OOP podléhají veškeré činnosti, při kterých by mohlo dojít k ohrožení či oslabení jejich ekologicko-stabilizační funkce. I když pro uplatňování ochrany VKP i po více než čtvrtstoletí jejich legislativního ukotvení chybí zákonem předpokládaný prováděcí předpis, patří k nejdůležitějším nástrojům ochrany přírody (Petříček 2007, Petříček, Plesník 2013). VKP totiž tvoří plošně nejvýznamnější část ekologické sítě v ČR, VKP prohlášené zákonem zaujímají v České republice plochu přes 30 000 km² (Pešout, Hošek 2013). I když k hodnocení funkcí VKP je třeba znalosti ekosystémové ekologie, populační biologie, biologie

ochrany přírody a příbuzných teoretických oborů, je nutné pro správní praxi některé principy zjednodušit. Ve vztahu k tématu tohoto článku je možné kupříkladu konstatovat, že jedním z indikátorů možného poškození VKP je vymizení typického druhu. Institut VKP tak lze již dnes účinně využívat k ochraně ohrožených druhů, a to nikoli jen těch zvláště chráněných³.

Cíleně pro ochranu biotopů ohrožených druhů mohou OOP registrovat jako VKP i další části krajiny: stepní trávníky, mokřady, skalní výchozy apod. Ještě adresnější ochranu lze zajistit formou **přechodně chráněné plochy**, a to i periodickou (např. na období hnízdění ptáků). I takové území se poskytuje v rámci ÚAP.

Biotopy zvláště chráněných druhů rostlin a živočichů

Mezi sledované jevy v rámci poskytovaných ÚAP patří i **lokality výskytu zvláště chráněných druhů rostlin a živočichů s národním významem** (jev č. 36)². Poskytovatel tohoto ÚAP je též AOPK ČR. Dosud nebyla zpracována metodika výběru těchto druhů, a proto byly poskytovány pouze lokality druhů, pro něž jsou schváleny záchranné programy. V roce 2017 AOPK ČR metodiku výběru druhů dokončila a tato byla schválena

Ministerstvem životního prostředí (dále jen MŽP). Metodika definuje následující kritéria pro výběr zvláště chráněných druhů rostlin a živočichů s národním významem:

- 1) Pro druh je schválen záchranný program nebo jde o druh, pro který byla MŽP schválena jeho příprava (MŽP & AOPK ČR, 2014).
- 2) Druh je uveden v aktuálním Červeném seznamu v kategoriích CR a EN³.
- 3) U druhu je známa (ověřena, publikována) jasná vazba na biotop, který je možno plošně vymezit.
- 4) Druh se v současnosti stabilně vyskytuje (resp. rozmnožuje) i mimo maloplošná zvláště chráněná území, národní parky či EVL (kde je předmětem ochrany), a to maximálně v 20 polích síťového mapování nebo je jeho populace nižší než 50 dospělých jedinců⁴.

Některé, či více z kritérií splnilo 194 druhů cévnatých rostlin, 43 druhů bezobratlých a 31 druhů obratlovců⁵. Z druhů, jejichž lokality byly dosud součástí poskytovaného jevu, nevyhověly kritériím dva: jasoň dymníkový a plavín štitnatý, které byly dříve kandidáty na zpracování záchranného programu, ale v současné koncepci chybí (MŽP & AOPK ČR, 2014). Sledovat a poskytovat tento ÚAP také umožňuje rozsah NDOP, ve které je nyní (březen 2018) obsaženo 22,2 mil. nálezů a tento počet se zvyšuje o více než jeden milion ročně.

Sledovaný jev bude poskytován od poloviny r. 2018, a to v podobě dvou vrstev, což je vyvoláno potřebou definovat odlišně vyjádření limitu a též z technických důvodů. Zvlášť bude poskytován biotop vybraných zvláště chráněných druhů velkých savců (jev UAP č. 36b) a zvlášť ostatní lokality výskytu zvláště chráněných druhů rostlin a živočichů s národním významem (č. 36).

Lokality výskytu zvláště chráněných druhů rostlin a živočichů s národním významem (jev UAP č. 36) jsou tvořeny biotopy předmětných druhů. Pojetí biotopu, a tedy i typ zákresu, je u každého druhu

Obr. 4 Mezi druhy vázané na plošně omezený biotop patří například chroustek opýřený (*Anoxia pilosa*). Mezi jeho lokality patří písčiny na jihovýchodní Moravě. Foto Filip Trnka

individuální. V případě pohyblivějších druhů jsou součástí biotopu koridory umožňující migraci mezi subpopulacemi (**obr. 2**). V případě sedentárních druhů (typicky hmyz či rostliny) jsou prvkem jevu zákresy lokalit se známým výskytem. Jejich hranice jsou určeny přítomností vhodných stanovišť (**obr. 3**). Limit pro využití území (pro potřeby územního plánování) v těchto lokalitách lze vyjádřit takto: Je zakázáno poškozovat (měnit) biotop zvláště chráněných druhů a jinak škodlivě zasahovat do jejich přirozeného vývoje (**obr. 4**).

V druhé části článku v příštím vydání časopisu Ochrana přírody se budeme podrobněji věnovat vymezení a formulování limitů pro biotop vybraných zvláště chráněných druhů velkých savců (jev UAP č. 36b).

Poznámky:

- ¹Územně analytické podklady jsou jedním z typů územně plánovacích podkladů.
- ²Dle aktualizovaného znění vyhlášky č. 500/2006.
- ³Červené seznamy vydává AOPK ČR v časopisu Příroda; <http://www.ochranaprirody.cz/publikacni-cinnost/casopis-priroda/archivni-cisla/>.
- ⁴MZCHU, resp. EVL, jsou v územním plánování samy významným limitem (obr. 4). Cílem výběru druhů do jevu 36 je přispět především k ochraně dalších druhů, tedy chránit druhy s těžištěm výskytu ve volné krajině. Kritérium směřuje k výběru druhů vzácných, s omezeným areálem. Práh velikosti areálu je stanoven v souladu s kritériem IUCN červených seznamů pro rozsah areálu B2 (kategorie ohrožený: 2000 km²), práh početnosti populace pak s kritériem D pro kategorii kriticky ohrožený (50 jedinců).
- ⁵Jejich seznam je zveřejněn u elektronické verze článku.

Použité zdroje:

- Hlaváč V., Pešout P. (2017): *Nová metodika ÚSES – promarněná příležitost*. Ochrana přírody 4:6-9. AOPK ČR Praha.
- MŽP & AOPK ČR (2014): *Koncepce záchranných programů a programů péče zvláště chráněných druhů živočichů a rostlin v České republice*. 151 pp. Dostupná na <http://www.zachranneprogramy.cz>.
- Pešout P., Hošek M. (2013): *Ekologická síť v podmínkách ČR. Ochrana přírody*, Zvláštní číslo: 2–8. AOPK ČR Praha.
- Petříček V. (2007): *Významné krajinné prvky včera, dnes a zítra*. Sborník „ÚSES – zelená páteř krajiny“ 2007. Ageris s.r.o. Brno. Dostupné na <http://www.uses.cz/data/sbornik07/Petricek.pdf>.
- Petříček V., Plesník J. (2013): *Významné krajinné prvky a ekologická stabilita*. Ochrana přírody, Zvláštní číslo: 41–44. AOPK ČR Praha.
- Rohrerová L. (2018): *Limity využití území*. Internetová příručka. Dostupná na www.uur.cz.